

**„Nisu to bajke, nego istina“: kritički
pregled romske politike u 'zlatno doba'
SFRJ**

Ferdi

2019

Da li je 'zlatno doba' jugoslovenskog socijalizma takođe bilo i zlatno doba romskog političkog života?[1] Na neki način verovatno jeste, ali uz znatne ograde. Istina je da je došlo do određenih pomaka, koliko god problematičnih, u domenu romskog nacionalizma, etničkih prava i pravne zaštite, koji su bili podsticani pod režimom Komunističke partije. No, ipak ne možemo sebi dozvoliti da budemo saučesnici u nečemu što je u suštini liberalno shvatanje istorije.. Pre svega treba shvatiti da su se ljudi unutar pokreta za prava Roma, svojim političkim radom izborili za ova dostignuća i da ona nisu bila posledica darežljivosti države. Druga stvar, položaj Roma u Jugoslaviji je bio zaista zastrašujući bez obzira na njegov relativno bolji položaj u odnosu na apsolutnu deprivaciju i masovno nasilje nad Romima u susednim državama. Naposljetku, moguće je ući u trag mnogim nevoljama koje trenutno trpe Romi nekadašnje Jugoslavije usled pogrešno usmeravanih napora iz 'socijalističkog' perioda. Da pojasnim, moja namera nije demonizacija SFRJ u kojoj su mnogi ljudi živeli znatno bolje nego što žive u trenutnim post-socijalističkim režimima, već da potvrdim da Država, socijalistička ili ma koja druga, ne može da ne reprodukuje hijerarhijske odnose eksploatacije spram svoje populacije. U slučaju jugoslovenskih Roma, ovo je bio rasistički odnos, kakav je i ostao do današnjeg dana.

Dok su Romi tokom perioda posleratne obnove imali imidž lojalnih partizana, tokom srednjeg perioda 'tržišnog socijalizma' romski aktivizam je bio veoma produktivan, ali uglavnom na polju kulture. U Skoplju je 1970. godine otvoreno pozorište Romano Phralipen koje je brzo postalo centralna tačka za romske glasove u Jugoslaviji, kao i novine Romano Lil prvi put objavljene u Beogradu te jeseni. Predsednik i jedan od inicijatora Prvog svetskog kongresa Roma koji se dogodio godinu dana kasnije, partizanski heroj Slobodan Berberski, i sam je bio proslavljeni pesnik. Pod njegovim vođstvom kongres je isprva ohrabren da Jugoslaviju vidi kao uzoran primer Države, u njenom rešavanju romskih pitanja. Crvena boja točka romske nacionalne zastave pripisuje se njegovoj odanosti socijalizmu.[2] Romi su do tada već uveliko bili izrezbarili svoju kulturnu nišu na Balkanu iz koje su pokretali svoje političke intervencije. Zapravo, šezdeset romskih organizacija je osnovano sedamdesetih godina, što je kulminiralo radio emisijom „Ašunen romalen“ 1981. godine. Vidljivost romske kulture, naročito muzike, je u ovom periodu bila instrumentalna u pohodu mnogih romskih vođa za prevazilaženje statusa nejasno definisane kategorije „etničke grupe“ dostizanje statusa narodnosti, maglovite političke kategorije koja je uključivala zastupljenost na federalnom popisu i snažniju ustavnu zaštitu.[3] Kako su se ispitanici sve više deklarirali kao govornici romskog jezika u anketama na federalnom nivou njihov identitetski razvoj u smeru nacionalnosti je postajao sve čitljiviji državnim birokratama[4]. Takve distinkcije nisu bili od akademskog značaja za romske aktiviste, već su viđene kao provodnici ka državnoj moći. Nacionalnosti poput Albanaca i Mađara su iz federalne perspektive, u suštini, smatrane jednakim, i bile su im dodeljena puna jezička prava, obrazovna autonomija i, teorijski, veća zastupljenost u partiji. Pitanje koje se isticalo u ovom periodu bilo je u vezi sa mogućnošću stvaranja romske autonomne pokrajine ili države, nedostižnog „Romanestana“.[5] Razlog pokretanja ovog pitanja je moglo biti Titovo javno razmatranje iz 1946. da se makedonska zemlja dodeli Romima u znak zahvalnosti prema njihovoj „fanatičnoj posvećenosti partizanskom cilju“.[6]

Zalaganja romskih aktivista u socijalističkom periodu su potekla iz stvarne opresije i prekarnosti. Do 1976, navodnog zlatnog doba ciganske jednakosti u Jugoslaviji, jedan u šezdeset Roma bi dospelo do srednje škole, a većina je ostajala bez ikakvog obrazovanja.[7] Prema studiji iz 1978, smrtnost romske dece bila je pedeset posto, osamdeset procenata odraslih Roma nije uspevalo da ispuni osnovne uslove za zaposlenje, samo sto od procenjenih pola miliona Roma u SFRJ je upisano na univerzitet, dok većina romskih udruženja nije imala prostorije za sastanke u gradovima u kojima su delovala.[8] Uprkos tome, predsednik Saveta za međunacionalne odnose u Srbiji tvrdio je da ne postoji „cigansko pitanje“ zato što su „svi jednaki i uživaju ustavna prava“.[9] Komisija za „nacionalno pitanje“ 1979. identifikovala je 'Cigane' i Albance kao jedine manjine izložene aktivnim etničkim konfliktima sa većinskim populacijama.[10] Ako je ovo zaista bilo najbolje mesto i vreme za evropske Rome, a možda i jeste, onda ne bismo trebali da aplaudiramo vladarima Jugoslavije, nego da prepoznamo strahote sa kojima su Romi bili suočavani u celoj Evropi.

Šta se dakle, neumornim zalaganjima romskih aktivista postiglo u ovoj socijalističkoj Državi navodno naklonjenoj Romima? Uprkos otvaranju škola na romskom jeziku u republikama, pre svega u Makedoniji i Srbiji, jaz između njih i mreža društvene i političke moći je ostao nepremostiv. Čak i ako ignorišemo sumorne radne uslove programa tipa 'odvojeni ali jednaki', đaci koji bi došli do kraja programa, bili bi izgubljeni u političkoj ekonomiji zasnovanoj na partijskoj pripadnosti, kupovnoj moći, nepotizmu, drugim rečima u veoma neprijateljskom sistemu za prekarnog romskog radnika. Sredinom osamdesetih upis u srednje škole je ostao na istom nivou kao i prethodne decenije, samo dve stotine Roma se moglo smatrati „profesionalnim radnicima“ (doktorima, inženjerima, advokatima itd.),[11] dok je nezaposlenost Roma ostala neprevaziđena od strane bilo koje druge grupe, osim možda žena uopšte.[12] Poslovi koje su mogli da nađu, bili su najslabije plaćani poslovi, dok su naselja prekarne romskih radnika u Jugoslovenskim gradovima postajala sve vidljivija. Zbog otvorenog oglašavanja protiv ovakvih uslova, u Beogradu je dom međunarodnog romskog aktiviste Rajka Đurića bio pretresen od strane Države, i nakon nebrojenih pretnji smrću on je 1989. bio primoran da napusti zemlju.[13]

Nije iznenađujuće da je nezaposlenost bila problematičan pojam za navodno socijalističku državu. Nenadmašna studija Suzan Vudvard na tu temu pokazuje kako je SKJ u Jugoslaviji obnovio kategoriju kojom se osporavao status nezaposlenih onima koji su imali obradivu zemlju ili u slučaju žena, familije da se brinu o njima.[14] Činjenica da su mnoge romske porodice sedamdesetih i osamdesetih postale korisnici pomoći programa preraspodele zemlje, na prvi pogled se može učiniti pozitivnom, ali se takođe može čitati kao suptilni čin masovnog lišavanja populacije određenih dobara. Umesto očekivanog razvijanja proleterskog 'Ciganina' u modernog socijalističkog građanina, Država je u unutrašnjosti obnovila kategorije seljaštva sa pridodatim rasnim odlikama i getoizirani prekarijat u gradovima koji se u suštini nisu razlikovali od onih na kapitalističkom zapadu. Ovo ne bi trebalo da iznenađuje ukoliko se Jugoslavija posmatra kao deo globalnog kapitalističkog sistema tog vremena, a ne kao izuzetak. Uzimajući u obzir endemsko oslanjanje zemlje na domaću potrošnju i strani kapital kako u vidu visoko-kamatnih zajmova gigantskih kapitalističkih organa tako i u vidu konstantnog priliva od turizma, ultra-marginalizovanim jugoslovenskim Romima koji su živeli u senkama, bez ikakve kupovne moći, naglo su pripisane negativne rasne odlike urbanih štetočina i kriminalaca ili pozitivne rasne odlike 'prirodnih' muzičara i 'nomada': mitovi koji preovladavaju i danas. Dovoljno je pogledati filmove Emira Kusturice iz socijalističkog perioda da bi se videlo koliko je bila efektna romantizacija ovog eksploatisanog društvenog sloja.

U stvarnom životu ovaj osuđeni proleterijat surogat socijalizma, postao je istovremeno i 'plemeniti divljak' i 'žrtveno jare' nepotističke vladajuće klase[15] i nacionalističke većinske populacije. Masovna nezaposlenost, oskudno obrazovanje, urbana getoizacija, slabo predstavljanje, oslanjanje na izrazito prekarne izvore rada, teško breme Roma u Jugoslaviji zahteva izjašnjavanje o Kardeljevom frustriranom pohodu ka ostvarenju komunizma. Možda su kulturna prava i nacionalistička politika dovele do stvaranja romske elite,[16] eksplicitne državne politike u barem jednoj republici,[17] ali nisu dovele do prevaziženja klasnih odnosa u srcu rastućeg anti-cignizma u socijalističkoj Jugoslaviji. Kako bi i mogle? Ni rasizam, ni klasna eksploatacija zvanično nisu postojali. Umesto konfrontacije sa logičkim ćorsokacima „tržišnog socijalizma“ odnosno konfrontacije sa samim *raison d'être* Države, jugoslovenski cigani su naturalizovani kao rasni 'Drugi'. Njihova prekarlost bi se pripisivala navodnom 'nomadizmu' ili naginjanju ka 'lenjosti', njihova rastuća zavisnosti o neformalnim i vanzakonskim izvorima prihoda objašnjavana je njihovom 'prepredenom prirodom', a njihova kulturna getoizacija kao zabavljача većinske populacije bila je samo još jedan biološki marker koji je razlikovao 'Njih' od 'Nas'.

Ako ne prihvatamo da su Romi na neki način genetski predodređeni za siromaštvo, onda moramo prihvatiti činjenicu da su bili aktivno potlačeni u SFRJ. Država nije bila samo neuspešna u uzdizanju statusa Roma, Država je bila aktivni posrednik u njihovoj prekarlosti. Ovo ne znači da je SKJ nekako namerno targetirao 'Cigane' kao što su to činili njihovi nacistički i imperijalni prethodnici, već da je kao etatistički društveni pokret, jugoslovenski socijalizam strukturalno osuđen da reprodukuje iste nepravedne odnose kao i kapitalistički makrokosmos koji ga je hranio. Iz perspektive manjine sa dodatim rasnim odlikama, razlika između ideološki socijalističke i ideološki imperijalističke ili kapitalističke vladajuće klase je samo pitanje proceduralne politike, a ne radikalno drugačije strukture. Identični me-

hanizni getoizacije i pronalaženja žrtvenog jarca vladaju u svakom društvenom poretku koji se oslanja na centralizaciju političke moći; legitimizacija vladavine nekolicine se delimično oslanja na naturalizaciju pokoravanja većine, kao i na hijerarhijske podele rada koji se pritom obavlja. Dok su 'Cigani' primali najjači udarac eksperimenta 'tržišnog socijalizma' u njegovoj 'zlatnoj eri', svi Jugosloveni će se u finalnim krvavim godinama kolektivno suočiti sa njegovim neuspesima duž istih etničkih, nacionalističkih i rasističkih linija kao i njihovi zemljaci 'cigani'.

Moglo bi se prigovoriti da Država ne bi trebalo da se smatra odgovornom za rasizam svojih građana. Iz tog razloga bih zamolio čitaoce da ne ucrtavaju prevelike razlike između Države i 'Naroda'; to su ko-konstruisani entiteti. Koliko god Država bila reakcionarni skup birokratske mašinerije i nasilja, takođe je i narodni društveni pokret. Veliki broj ljudi mora pristati da se posveti misiji Države, koristeći njene mehanizme prisile, oslanjajući se na njene regulative, identifikujući se kao njen sastavni deo i postavljajući se kao takav deo relativno u odnosu na svoje benefite i blizinu u odnosu na vrh Državne hijerarhijske strukture moći. Da, Država je lice vlasti, ali je takođe i način na koji gledamo jedni druge.[18] Jugosloveni su se konstruisanjem i reprodukovanjem kulturne kategorije 'Cigana' pri-makli bliže centru moći, pri tome gazeći preko svojih komšija. Isto tako, jugoslovenska Država je, u kapitalističkom maniru, reprodukovala 'Cigana' sublimirajući svoje krize u rasno/kulturološko žrtveno jare, eksternalizujući svoju nesposobnost da zaposli ili da se prikladno pobrine za ljude koji joj dozvoljavaju da vlada. Tako, beograđani i dan danas gundaju jedni drugima „ponašao se kao Cigan“ kada urade nešto glupo ili neprikladno, kulturološki oponašajući ovu originalnu žrtvu i uobražavajući čistog 'Srbina' naspram suprotsavljene slike prljavog 'Ciganina' – onoga koji je deo sistema naspram onoga koji je autsajder.

S obzirom na neophodnost takvog neformalanog održavanja poretka u projektu održavanja 'nacije', ne bi trebalo da nas iznenadi da je nacionalizam endemski i za formalne načine održavanja poretka. U svakom slučaju, ratovi devedesetih su stigli pod patronažom nacionalističkih policijskih snaga. Mogli bismo se naći u iskušenju da tvrdimo da se post-revolucionarna Jugoslavija nikada nije otarasila običnih policijskih službenika koji su sarađivali sa Nacistima prilikom holokausta Jevreja, Roma i partizana,[19] međutim 'zlatna era' raspolaže potpuno novom generacijom u policijskim redovima. Ovo se najlakše može objasniti u specifičnom kontekstu srpskog nacionalizma. Uprkos odgajanju kao Jugoslovena 'pod socijalizmom', obični službenici milicije i specijalnih snaga Aleksandra Rankovića kao dopune bezbednosnom aparatu[20] su uspostavili nadmoćnu srpsku policijsku državu na Kosovu, iako je ona samo replika policijskih snaga širom Srbije i tradicionalno srpskih delova Jugoslavije. Efektivnost njegove taktike na svest srpskih nacionalista bila je neporecivo jasna kada je '66 izbačen iz SKJ zbog špijunaže nad Titom i drugim članovima partije. Dobrica

Čosić, čija je koalicija intelektualaca najavila nacionalističko preuzimanje Srpske akademije nauka i umetnosti 1980, je od Rankovića napravio „zaštitnika Srba“, tvrdeći da su „seljaci na Rankovićevoj strani“.[21] Mada je dominantno srpski karakter policije i njenih prethodnika bio očigledan još od incidenta na beogradskoj Čukur česmi 1862, Čosićeva propaganda je srpski identitet više nego ikada vezala uz policijsku državu. Kada uzmemo u obzir već teške predrasude i marginalnost romskog života u Titovoj Jugoslaviji, nije teško zamisliti kako su otvoreno nacionalističke policijske snage mogle doprineti pogoršanju njihove eksploatacije i isključivanja kao prekrasnih Drugih i u periodu nakon što je Ranković uklonjen.

Još je zlobniji bio način na koji su Romi u ovoj turobnoj atmosferi bili pretvoreni u kvazi-maskote zarad brojnih interesa u SFRJ, a naročito u Srbiji. Već sam spomenuo njihovo predstavljanje kao plemenitih divljaka u Kusturicinim filmovima, ali problem niti počinje, niti se završava na velikom platnu. Antropolog Mattijs van de Port je pokazao kako su ciganski muzičari bivali angažovani za katarzične nastupe kao 'divlja duša' Srba u Novom Sadu i ranih devedesetih. "Cigani predstavljaju nas", tvrdi jedan od njegovih sredovečnih srpskih izvora, "premda nama nije dozvoljeno da to budemo".[22] Ovakvi sentiment odzvanjaju ranijim etnografskim radovima i u SFRJ; izvori Sharon Zukin 1976. tvrdili su da su Srbi i 'Cigani' "srodne duše" i da se mnogi Srbi smatraju "veoma bliskim ciganskom temperamentu".[23]

Esma Redžepova, slavna romska pevačica poreklom iz Makedonije, a kasnije situirana u Beogradu, u bila je krunisana kao "Kraljica Roma" u Indiji tokom dvostukog nastojanja ka uspostavljanju romskog nacionalizma i razvijanja diplomatije pokreta nesvrstanih. Zaista, jednostavno traženje termina "cigan" u analima jugoslovenske zabavne muzike otkrilo bi sveprisutnost ovog koncepta u kolektivnoj svesti toga vremena. Čak je i ratni zločinac, ultra-nacionalista Vojislav Šešelj u Haškom tribunalu pozdravio doprinose Roma srpskoj kulturi; na svom suđenju, Šešelj je izvrnuo navodnu srpsku toleranciju prema Romima kako bi ukazao na rasizam kod Hrvata i dugovečnost romskog etniciteta kako bi ukazao na arbitrarnost i lažnost bosanske nacije.[24] Danas je anti-ciganizam skoro u potpunosti negativan, ali je i pozitivni rasizam socijalističke Jugoslavije odigrao ulogu u diskursima nacionalizma i etničke pripadnosti koji su bili integralni deo etatističkih politika 'zlatnog doba' kao i perioda krize koja je usledila.

Državno rešenje za rasizam ne postoji. Uprkos činjenici da su gotovo postigli pravnu ravnopravnost u Socijalističkoj federativnoj republici Jugoslaviji, velika većina Roma, oni koji nisu bili proslavljena kulturna elita, ostala je nevidljiva proleterska rezerva veoma izrabljujućeg rada, koja je živela u krajnjoj deprivaciji i prekarnosti. Ulozi moći u etatističkoj politici su isključivi; osiromašena masa je preduslov za postojanje Države ali je i regenerativna baza. Romi su u drugim 'socijalističkim' zemljama bili mete sterilizacije, pogroma, i nasilnih kidanja rodbinskih mreža u pokušajima da se reši "Cigasni problem" njihovim istrebljivanjem ili asimilovanjem u veće nacionalno telo. Jugoslavija je otišla drugim putem; SKJ je stvorio predstavnički sistem zasnovan na etničkom i nacionalnom identitetu, vezao ga na tržišne i dužničke strukture globalnog kapitalizma i proizveo vladajuću državnu klasu koja je imala hegemonu moć nad odnosima proizvodnje, i nazvao je to "socijalizmom"[25]. Cigani su predstavljali konceptulnu pretnju sistemu svojim veoma vidljivim kolektivnim siromaštvom, njihovom nagradom za lojalno partizanstvo. Na taj način je njihova patnja re-brendirana kao kulturni egzotizam i stavljena u pogon za privlačenje neophodnog novca turista i prodavanje Jugoslavije kao tolerantnog socijalističkog raja, koji ona, možda, nikada nije bila zaista.

1 Naslov ovog teksta pozajmljen je iz izjave romskog pevača i ikone Šabana Bajramovića, "Inspiraciju za pevanje nalazim u temama iz svakodnevnog života, našeg romskog. Ja pevam tu istinu i onda ta istina pogađa. Nisu to bajke, nego istina. Jer, kada pevam, naši Romi plaču i pevaju i vesele se."

2 Marushiakova, Elena i Veselin Popov. *The Roma – a Nation Without a State? Historical Background and Contemporary Tendencies*. Mitteilungen des SFB 586 „Differenz und Integration“ 6. Str 80.

3 Uz izuzetak Bosne i Crne Gore, koje nisu imale takvu definiciju, termin "etnička grupa" bio je "rezervisan za rastrkane manjine poput Roma, za koje se smatralo da nemaju snažno konstruisane spoljne domovine." (Sardelic, Julija. "Romani Minorities and Uneven Citizenship Access in the Post-Yugoslav Space" *Ethnopolitics*, Vol. 14, 2015.

4 Crowe, David. 1996. *A history of the gypsies of Eastern Europe and Russia*. New York: St. Martin's Press. str.226

5 Ideja o nezavisnoj teritoriji za Rome i Sinte možda potiče iz pisma Ilije Naumčeva upućenog uredništvu tursko-balkanskog časopisa *Makedonija* 1868. u kojem se on zalaže da se Cigani kao 'stari narod' pridruže nacionalističkim težnjama tog perioda i razviju svoje sopstveno društvo (Marushiakova i Popov. Ibid. Str 72.). Ova ideja je dvadesetih i tridesetih godina 20. veka sazrela među takozvanim 'ciganskim kraljevima' dijasporskih grupa nastanjenih u Poljskoj, koji su u te svrhe od UN tražili deo zemlje u Namibiji (Ibid. 76.). Neuspevši u tome, delegacija je poslata Musoliniju od kojeg je tražila zemlju u okupiranoj Abisiniji (Ibid. 77.). Imajući u vidu veze sa fašistima, nije iznenađujuće da je Hajnrih Himler bio možda i najistaknutija figura koja se zalagala za ovu ideju; smatrao je da "čistokrvni Cigani" treba da dobiju zemlju na kojoj će moći da žive "prema svojim običajima i tradicijama" (Eric Ames, i sar. *Germany's Colonial Past*. 2005. Str 177). Ova mini-Država je trebalo da bude u Burgenlandiji, između Austrije i Mađarske (Marushiakova i Popov. Ibid. 77.). Himlerovi interesi su, naravno, bili više zoološki nego politički, ipak treba uočiti sličnosti između fašističkih ideja 'rasnih država' i liberalnih ideja 'nacionalnih država'. Titova sugestija za "Autonomnu cigansku oblast u Makedoniji" (Crowe. Ibid.

222.) od Himlerovog predloga se razlikuje i duhom i namerom, ali logika prirodne kohezivnosti određene grupe ljudi, bilo da su “etnička grupa”, “nacija” ili “rasa” ostala je relativno nepromenjena.

6 Crowe, David. 1996. *A history of the Gypsies of Eastern Europe and Russia*. New York: St. Martin's Press. p.222

7 Puxon, Grattan. *Gypsies: Blacks of Eastern Europe*. The Nation. 1976

8 Crowe. Ibid. 227.

9 Ibid. 228.

10 Jović, Dejan. 2009. *Yugoslavia: a state that withered away*. West Lafayette: Purdue Univ. Press. Str. 187.

11 Crowe. Ibid.229.

12 Woodward, Susan L. 1995. *Socialist unemployment: the political economy of Yugoslavia, 1945-1990*. Princeton: Princeton University Press.

13 Ibid. 231.

14 Woodward. Ibid.

15 Za studiju klasnog sastava vladajućeg sloja socijalističke Srbije videti: Lazic, Mladen. *Old and New Elites in Serbia. Serbia Between Past and Future*. 85.

16 Sardelić, Julija. 2013. ‘What’s in a name?’ The dilemmas of re-naming Yugoslav Gypsies into Roma. CITSEE EU web magazine.

17 Sardelić, Julija. 2016. Roma between ethnic group and an ‘underclass’ as portrayed through newspaper discourses in socialist Slovenia. *Social inequalities and discontent in Yugoslav socialism.*, eds. Rory Archer, Igor Duda and Paul Stubbs. Abingdon; New York: Routledge.

18 Ovo je napisano u duhu Gustava Ladauera: “Država je stanje, odnos između ljudi, način na koji se ljudi ophode jedni prema... Apsolutistički monarh je rekao: država, to sam ja. Mi, koji sebe zatičemo zarobljenim u okvirima apsolutističke države, moramo pogledati istini u oči: država, to smo mi!”

19 Pisarri, Milovan. 2014. *The suffering of the Roma in Serbia during the holocaust*. Str. 138.

20 Rankovićeva moć je poticala sa pozicije ministra unutrašnjih poslova kao i osnivača OZNA i UDBA.

21 Bešlin, Milivoj. *The opening of the national issue. Nacija kao problem ili rešenje*. 53.

22 Port, Mattijs van de,. 1998. *Gypsies, wars and other instances of the wild: Civilisation and its discontents in a Serbian town*. Amsterdam: Amsterdam University Press. 225.

23 Zukin, Sharon. 1975. *Beyond Marx and Tito theory and practice in Yugoslav socialism*. New York: Cambridge University. p. 225.

24 United Nations International Criminal Tribunal. Šešelj (IT-03-67). Record 8301-8305. June 17.

25 James, C. L. R.. *State Capitalism and World Revolution*. 1969. and Woodward, Susan. *Socialist Unemployment*. 1995.

Negacija

Ferdi

„Nisu to bajke, nego istina“: kritički pregled romske politike u 'zlatno doba' SFRJ
2019

Tekst je objavljen u drugom broju Antipolitike antipolitika.noblogs.org

negacija.anarhija.net